

LBRIS

We know
books

SORIN MITU

ALTE ISTORII, ACEEASI TRANSILVANIE

Studii despre trecut în epoca post-adevăr

POLIROM
2026

Cuprins

Argument	7
----------------	---

Partea întâi

IDENTITĂȚI ARDELENE: SATUL, NEAMUL, FAITA, SPIȚA...

1. La origini: identitățile locale și regionale.	13
2. Identități și solidarități teritoriale țărănești.	21
3. Domni, preoți, dar mai ales țărani: reprezentări ale statutului social la românii ardeleni.	28
4. Tema germanității în discursul identitar al sașilor	49
5. Asociaționism, societate civilă și identitate națională la sași, maghiari, români și șvabi	57
6. Românii ardeleni la începutul secolului XX: identități și loialități în schimbare.	62
7. Identități personale în durată lungă: familia Cornea-Barbu de Ileni (secolele XVII-XX)	76

Partea a doua

PENTRU O ISTORIE A VISELOR ROMÂNEȘTI

1. Morfeu în oglinda lui Clio: probleme ale cercetării, surse și tipologie	89
2. Visul prevestitor în cultura populară	98
3. Despre somn în folclorul românesc	104

Partea a treia

MEMORIE, GASTRONOMIE ȘI IMAGOLOGIE LA ROMÂNII ARDELENI

1. Alimentație și gastronomie tradițională maramureșeană	111
2. Avram Iancu și ungurii, altfel decât pe câmpul de luptă	126
3. Sensuri europene la românii din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea.	132

4. Barbarie, virtuți războinice și exotism: cecenii și cerchezii văzuți de românii ardeleni la începutul epocii moderne	147
5. Locurile memoriei în Clujul românesc (fost unguresc)	158

Partea a patra

NOSTALGII ȘI EFEMERIDE: OAMENI, LOCURI, FAPTE, CLIPE...

1. O stea ce nu vrea să se stingă	185
2. Când profesorul Camil Mureșanu a întârziat	188
3. Ani de liceu	192
4. Împreună: trei minuni, doi pelerini și un pontif pentru toți	195
5. Apel către clujeni (și <i>kind reminder</i> , pentru brazi)	200
6. Românii și istoricii în anul 2018: de o sută de ani împreună	203
7. O citadelă încă nesfârșimată (sau ce a mai rămas din comunism)	205
8. La o aniversare	208

Partea a cincea

MIC DICȚIONAR DE IDEI CONTEMPORANE, ADAPTAT PENTRU INSTA ȘI TIKTOK

1. <i>Elite</i> și turme fără păstor	215
2. <i>Miturile istorice</i> ale românilor	220
3. <i>Minoritățile</i> , adică noi toți, la putere	225
4. <i>Viitorul</i> : nu e nevoie să îl profețim, ci să îl facem posibil	231
5. A fost odată o țară.....	236
6. <i>Centenar</i> pentru eternitate	243
7. <i>Sărbătorile naționale</i> și meditația Zen în spațiul mioritic	249
8. <i>Tradițiile</i> : de la Miorița la IA, cu transfer prin CG	254
9. <i>Știrile false</i> : https://www.facebook.com/HomoMendax	257
10. De la Adrianopol la Bancorex: scurtă istorie a <i>capitalismului românesc</i>	262
11. <i>Banii la români</i> , de la aurul dacilor la onorariile lui Sorin Mitu	267
<i>Note</i>	273
<i>Bibliografie</i>	301
<i>Index</i>	313

La origini: identitățile locale și regionale

Studierea regiunilor dintr-o perspectivă istorică a fost umbrită, multă vreme, de importanța acordată factorului național. Chiar și atunci când regiunile intrau în atenția cercetării, se avea în vedere mai ales sublinierea modului în care acestea contribuiau la configurarea unui cadru național unitar. Alături de această importanță specială acordată națiunii, era vorba și despre privilegierea întregului, în raport cu fragmentele componente, o tehnică de citire a realității sociale specifică abordărilor științifice care au precedat postmodernismul. Astăzi regiunile sunt reabilitate, atât ca realități contemporane, cât și în calitatea lor de subiecte ale cercetării istorice. Fragmentarismul medieval este redescoperit, fiind chemat să explice și să fundamenteze decupaje administrative, rearanjări teritoriale și restructurări identitare recente¹.

Transilvania (sau mai bine zis regiunile care alcătuiesc Transilvania) reprezintă un subiect mai puțin atins de această tendință a cercetării. Situația se explică prin faptul că ea însăși este „o regiune”, adică o componentă a unor proiecte identitare naționale și unitare, fie ele românești sau maghiare². Faptul că specificitatea sa (în raport cu România sau cu Ungaria) a fost subliniată și discutată, mai ales în ultimele decenii³, a reprezentat un progres important în direcția luării în considerare a „periferiilor”, „fragmentelor” sau „regiunilor”. Dar Transilvania este și, mai ales, a fost, de-a lungul istoriei, o piesă de sine stătătoare, un întreg (uneori chiar „o țară” și, de multe ori, „o patrie”), a cărui unitate exprimată prin numele său ascundea însă o diversitate extraordinară. De fapt, de cele mai multe ori, Transilvania a fost definită tocmai prin eterogenitatea sa specifică.

În aceste condiții, studiarea fragmentelor particulare ce compun Transilvania reprezintă o necesitate, cu atât mai mult cu cât acest lucru a fost realizat prea puțin până acum, într-un mod sistematic. Identitatea unică și inconfundabilă a Transilvaniei, deși a făcut obiectul a numeroase tentative de cunoaștere, reprezintă adeseori o țintă falsă și, în orice caz, supralicitată. Transilvania nu are o identitate unică și aceasta poate fi cu greu definită tocmai pentru că în cuprinsul său se intersectează numeroase proiecte identitare concurente, aflate în permanentă evoluție și recompunere, în cele mai diverse combinații⁴.

Nu este vorba numai de faptul că există câte o Transilvanie a românilor, maghiarilor sau sașilor. Dar și acestea, la rândul lor, se nasc din interacțiunea altor tipuri de agregări și solidarități, care descompun chipul provinciei într-un mozaic multicolor și dinamic: Transilvania este Transilvania istorică, dar este și Banat, Maramureș și Partium; românii de aici afirmă cu mândrie că sunt ortodocși, dar și greco-catolici; germanii sunt sași definiți prin luteranism, dar sunt și șvabi catolici; maghiarii sunt urmașii „națiunii nobililor”, dar sunt și secui, iar mulți dintre ei au fost iobagi (după cum și printre români s-au numărat,

pe lângă iobagi, și numeroși „nemeși”), tot așa cum a existat și o pătură de iobagi sași. Pentru ardeleni, „patria” a însemnat de-a lungul timpului, deopotrivă, Țara Moșilor sau Țara Făgărașului, Kalotaszeg, „Siculia”, „Königsboden”, Principatul Ardealului, Monarhia Habsburgică, Ungaria, Germania sau România.

Pe lângă cele trei națiuni și patru confesiuni bine-cunoscute, al căror sistem i-a lăsat însă pe români pe dinafară, au mai existat – constituiți în corpuri bine definite juridic sau identitar, adeseori privilegiate – armeni, evrei, țigani, „haidai” bihoreni, grăniceri (sub trei denumiri etnice: respectiv regimente de graniță secuiești, românești și sârbești), „iliri”, „greci” și „scheai” brașoveni, „țințari” aromâni, gugulani, bufeni, moți, pemi, carașoveni, țipțeri sau landleri; iar sub raport confesional întâlneam sabatarieni, anabapțiști habani, maghiari luterani, români calvini, bulgari catolici, sârbi ortodocși, ruteni greco-catolici și atâtea alte combinații, dintre cele mai neașteptate. Cele mai diferite criterii, etnice, sociale, confesionale, uneori chiar profesionale, se amestecau pentru a da naștere acestui peisaj pestriț.

Pe tot parcursul existenței sale, Transilvania a avut o alcătuire complexă, fiind compusă din mai multe elemente constitutive, ceea ce ne îndreptățește să vorbim despre o structurare federativă a identității sale. Prima mențiune de acest gen poate fi întâlnită chiar în *Gesta Hungarorum*, narațiunea referitoare la originile legendare ale Ungariei și Transilvaniei, în care se arată că Tuhutum, căpetenia maghiară, și-a întemeiat stăpânirea făcând un pact cu românii învinși ai lui Gelu⁵.

În Evul Mediu, structura compozită a Transilvaniei a fost ilustrată de alianța celor trei națiuni, ale cărei baze au fost puse în anul 1437, în care ungurii, secuii și sașii reprezentau elementele componente. Aceste categorii, în pofida faptului că purtau numele de *nationes* și păreau, astfel, să facă trimitere la realități etnice, erau în realitate niște „națiuni de clasă”, niște stări privilegiate, specifice epocii respective. Ele se bazau în primul rând pe solidarități de natură politică și socială⁶. Fiecare ordin avea atașat și un teritoriu propriu, nobilimea stăpânind teritorii în cele șapte comitate ale Transilvaniei (pământ nobiliar), sașii locuind și bucurându-se de privilegii pe *Fundus Regius* (pământ săsesc), iar secuii în *Székelyföld* (pământ secuiesc). Chiar dacă românii nu reprezentau o componentă în acest sistem tripartit, și prezența lor era legată de anumite teritorii pe care le locuiau în mod compact, așa-numitele „țări” sau districte românești (*terrae, districtus Valachorum*)⁷.

Acest proces de etnicizare a spațiului Transilvaniei prin arondare administrativă (mai corect spus, prin acordarea de privilegii colective unor comunități teritorializate) nu au condus însă la o segregare deplină și nici la crearea unor identități regionale ferme, pe aceste baze. Diviziunile administrative (comitatele, scaunele secuiești și cele săsești) aveau limite sinuoase, cu felurite prelungiri și enclave, „pământurile” celor trei stări nu erau grupate compact (de exemplu, teritoriul sașilor era rupt în trei părți: scaunele din sud, districtul Brașovului și districtul Bistriței), existau numeroși locuitori aparținând altor „națiuni” care locuiau printre sași sau chiar printre secuii etc. Teritoriul era amprentat etnic într-un mod mai apăsător doar în cazurile în care geografia fizică impunea acest lucru. Așa era cazul secuilor care ocupau munții din răsăritul Transilvaniei, al românilor grupați în zone etno-geografice compacte, muntoase ori depresionare (Făgăraș, Hațeg, Zarand, Beiuș, Maramureș, Chioar, Năsăud) sau al maghiarilor din Kalotaszeg.

Începând din secolul al XVI-lea, diviziunea politico-socială inițiată în secolul al XIV-lea va fi completată de o împărțire pe criterii confesionale. Celor trei națiuni constitutive ale

Principatului li se vor adăuga cele patru confesiuni recepte (catolică, luterană, calvină și unitariană), care nu se suprapuneau însă întru totul peste delimitările „naționale”.

Sașii erau cei mai coerenți din acest punct de vedere, deoarece comunitatea lor etnică și organizația lor politico-socială (*Universitas Saxonum*) se identificau complet cu confesiunea luterană a Bisericii Evanghelice. Dar încă din secolul al XVI-lea s-au constituit și s-au menținut și câteva comunități luterane maghiare (în Țara Bârsei sau la Cluj⁸), ajungându-se, în secolul XX, la trecerea lor sub jurisdicția unei biserici luterane maghiare (sinodo-prezbiteriană), cu scaun episcopal propriu.

Spre deosebire de sași, care au adoptat *in corpore* o anumită confesiune (inclusiv cu scopul de a-și apăra în acest fel statutul de stare socială distinctă), credincioșii „națiunilor” maghiară și secuiască se vor împărți între celelalte trei mari confesiuni ardelen, fiind mai ales catolici, calvini și unitarieni (la care se adaugă grupul mai restrâns de maghiari luterani). Unitarienii, cu toate că nu sunt nici ei foarte numeroși, reprezintă chiar o confesiune specifică Transilvaniei, episcopia din Cluj fiind cel mai important centru al unitarianismului, pe plan mondial.

Deși, în acest fel, maghiarii vor fi divizați sub raport religios, bisericile celor trei confesiuni, pe care le dominau numeric, vor dobândi un caracter definitiv maghiar. Dar disensiunile religioase dintre catolici și reformați vor juca un rol important în secolele XVII-XVIII, contribuind la crearea unor solidarități politice rivale în rândurile maghiarilor. Nobilimea protestantă va fi o adversară constantă a Habsburgilor (în secolul al XVII-lea, de exemplu, va prefera să se alieze cu turcii decât cu austriecii), în timp ce catolicii maghiari își vor asuma mai ușor colaborarea politică cu Viena, fiind favorizați, la rândul lor, de politica imperială.

Multă vreme, românii au trăit în afara sistemului constituțional al Transilvaniei. Dacă exceptăm mențiunile din *Gesta Hungarorum* sau din alte surse narative, „valahii” sunt pomeniți mai întâi în documentele oficiale din secolul al XIII-lea. Aceste acte sugerează o tendință de agregare a lor sub forma unei stări sociale, similară cu celelalte corpuri privilegiate din Regatul Ungariei și Transilvania. Formula „*silva Blacorum et Bissenorum*” (pădurea vlahilor și a pecenegilor), din Diploma Andreană (1224), indică implicit existența unei categorii socio-identitare românești, recunoscută ca atare de către regalitatea maghiară, în timp ce la 1291 reprezentanții românilor sunt chemați în Dieta de la Alba Iulia, alături de nobili, sași și secui⁹. Același lucru se va întâmpla în 1355, la Turda¹⁰. Dar această tendință va fi stopată în secolul al XIV-lea, în primul rând datorită confesiunii ortodoxe a românilor „schismatici”, combătută de Biserica Catolică și de regalitatea maghiară¹¹.

În secolele următoare, românii vor fi excluși din sistemul celor „trei națiuni politice” aflate la conducerea Transilvaniei, chiar dacă un cneaz român, cu condiția afilierei sale la o confesiune receptă, putea să intre în „națiunea nobiliară” și să acceadă, uneori, la poziții înalte. Cu toate acestea, românii vor continua să fie recunoscuți ca o entitate distinctă, cu dreptul lor cutumiar (*ius Valachicum*) și impozite specifice (*quingagesima ovium*), chiar dacă acest lucru era stipulat în formula puțin onorantă de „tolerați pentru folosul țării” din *Constituțiile Aprobate* (1653). Într-o manieră similară, armenii, evreii, sârbii sau țiganii (desigur, fiecare cu ponderea sa numerică și economică diferită) apar ca niște comunități a căror individualitate era recunoscută, fiind atașați unor teritorii, obligații fiscale sau privilegii specifice.

Premisele schimbării situației românilor ardeleni apar în secolul al XVIII-lea, odată cu unirea unei bune părți a acestora cu Biserica Romei. Fiind de acum înainte „catolici”, românii uniți, reprezentați de episcopul Inochentie Micu, vor solicita includerea lor în sistemul constituțional al Transilvaniei, alături de celelalte „națiuni” și confesiuni recepte (1744). După *Edictul de Toleranță* al lui Iosif al II-lea și în climatul noilor idei iluministe, și ortodocșii se vor simți îndreptățiți să ceară același lucru, alături de greco-catolici, prin *Supplex Libellus Valachorum* (1791). Deși cererile lor nu vor fi acceptate, ideea folosirii celor două identități confesionale românești în vederea obținerii unor drepturi colective va prinde contur de acum înainte. Ambele biserici vor pretinde, prin discursul lor identitar, că se identifică cel mai bine cu interesele națiunii române, ceea ce va duce la rivalități și dispute între românii ortodocși și cei greco-catolici.

În condițiile în care procesul de confesionalizare, început în secolele XVI-XVII¹², va conduce la suprapunerea, fie și parțială, a unei biserici peste un anumit grup etnic, în secolul al XIX-lea se va ridica problema edificării unor „biserici populare”, în care etnia să fuzioneze indisolubil cu o anumită confesiune, condusă de o organizație bisericească proprie¹³. Sașii luterani, conduși de episcopii Georg Daniel Teutsch (1867-1893) și Friedrich Teutsch (1903-1932), au oferit modelul exemplar al unei *Volkskirche*, care se dorea o redută națională și confesională inexpugnabilă în fața amenințărilor maghiare sau românești¹⁴. Într-un mod asemănător, episcopul Andrei Șaguna a încercat să creeze o Biserică ortodoxă autonomă, ca pavază pentru naționalitatea amenințată a românilor¹⁵. Cu toate acestea, cercetătorii contemporani, cum ar fi Krista Zach, își exprimă rezervele în ceea ce privește caracterul monolitic, fără fisură, al acestor tentative de fuziune etnoconfesională¹⁶. Așa cum, în Evul Mediu, atașarea unei stări privilegiate de un anumit teritoriu nu a condus la o omogenizare deplină a acestuia, pe criterii „naționale” (și cu atât mai puțin etnice), tot așa bisericile diferitelor comunități ardeleni le-au lăsat credincioșilor lor un spațiu suficient de manevră pentru rivalități, transformări și relaționări reciproce, într-un cuvânt, pentru diversitate și mobilitate în materie de identitate.

În epoca modernă, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea și mai ales pe parcursul secolului al XIX-lea, solidaritățile tradiționale de stare, moștenite din Evul Mediu, se vor transforma în identități de factură națională, cu o componentă etnică definitorie¹⁷. Triada stărilor privilegiate, ungurii, secuii și sașii, va fi înlocuită de triada etnică a „popoarelor” sau chiar „națiunilor” Transilvaniei, care vor fi, de acum înainte (în ordinea ponderii demografice), românii, maghiarii și sașii.

În timpul revoluției de la 1848-1849, precum și în perioada experimentului liberal dintre anii 1860 și 1865, această reorganizare simbolică a Transilvaniei pe criterii etno-naționale va alimenta proiectele politice de factură națională modernă. Maghiarii și secuii vor folosi autonomia Transilvaniei, precum și poziția lor conducătoare în cadrul acesteia ca o trambulină pentru proiectul de înfăptuire a unui stat național maghiar între frontierele istorice ale regatului Ungariei. În acest scop, ei vor acționa în vederea dizolvării vechilor identități locale ardeleni, sub umbrela unificatoare a noii cetățenii maghiare. Dar nici proiectul lor de omogenizare nu va fi perfect, deoarece rădăcinile transilvanismului interbelic, care scotea în evidență specificitatea Ardealului în raport cu Ungaria, pot fi detectate încă din perioada dualistă¹⁸.

Spre deosebire de maghiari, românii și sașii vor folosi din plin resursele simbolice oferite de particularismul transilvan (particularități istorice, confesionale, demografice,

regionale) ca argumente în vederea menținerii unui statut privilegiat, în cazul sașilor, sau pentru dobândirea unui mai bun, în cazul românilor. Până când România va deveni noua patrie efectivă a românilor ardeleni (după 1918), iar Germania o patrie simbolică, numită *Mutterland*, pentru sașii ardeleni (încă din perioada dualistă), cele două comunități agreate de naționalismul budapestan vor considera că „patria” lor este Transilvania¹⁹. Dat fiind că aceasta era concepută de ambele comunități ca una multietnică (spre deosebire de maghiari, care o omogenizau în cadrele largi ale „națiunii politice maghiare”), obiectivul național al românilor și sașilor va fi acela de a-și asigura un loc cât mai confortabil și mai sigur în această patrie comună, care trebuia împărțită cu alții. În aceste condiții, autonomia pe criterii naționale era considerată formula de aur, ea urmând să fie asigurată prin cadre teritoriale, politice, administrative, confesionale, școlare și culturale cât mai adecvate.

În tumultul revoluționar de la 1848, liderii români vor încerca să construiască o veritabilă „țară românească” în Transilvania, ale cărei componente regionale au fost cele 15 „legiuni” (Auraria Gemina, Auraria et Salinae, Blasiana, Legiunea de Câmpie, Țara Bârsei și Făgăraș etc.)²⁰. Modul în care au fost fixate denumirile și ariile de responsabilitate ale acestor diviziuni reflecta o mentalitate romantică, emoțională, care amesteca trimerile livrești la antichitatea romană, harta administrativă a Transilvaniei și situația tactică de pe teren a „prefecților”, comandanți ai trupelor neregulate românești.

Nevoia de a conferi identității românești și o componentă teritorială, în concurență cu celelalte națiuni ardeleni, s-a resimțit și în perioada liberală, când liderii români vor solicita autorităților atribuirea unui teritoriu național propriu, după modelul celorlalte națiuni ale Transilvaniei²¹. Sașii vor supralicita și ei, în același sens, solicitând (și chiar primind, în 1849, ca răsplată a loialității lor față de Viena) teritoriul național numit *Sachsenland*. Între anii 1861 și 1865, în districtele controlate de români, Făgăraș și Năsăud, liderii lor vor introduce numeroase însemne și practici identitare, cum ar fi redactarea actelor administrative în limba română sau confecționarea de sigilii ale comunităților locale menite să evidențieze caracterul românesc al respectivelor teritorii²².

După cum s-a putut vedea până aici, identitățile locale ardeleni pe care le întâlnim în epoca modernă încorporează, în primul rând, această moștenire istorică multiculturală, provenită din trecutul medieval, ilustrată de cele trei (în realitate patru) națiuni și de cele patru (în realitate șase) confesiuni. Pe de altă parte, în configurarea identităților locale, un rol extrem de important l-au jucat solidaritățile tradiționale de la nivelul mentalității țărănești.

În cazul românilor, care alcătuiau în epoca modernă majoritatea populației rurale din Transilvania, cercetările etnografice au evidențiat existența unor solidarități locale specifice, extrem de complexe. Universul țărănesc avea în centrul său satul, conceput ca o veritabilă axis mundi, ai cărui membri formau o comunitate foarte bine sudată²³. Sub raport identitar, țărani se identificau în primul rând ca aparținători ai satului de baștină, acesta fiind cel mai concret element al identității lor sociale. Atributele lor de țărani, de credincioși ortodocși sau de etnici români derivau din această apartenență fundamentală la satul în care locuiau.

Satul nu constituia însă nici el o unitate monolitică. Constituit din asamblarea altor unități fundamentale, casele și gospodăriile, satul era divizat frecvent într-o parte „de sus” și una „de jos” și era împărțit uneori între „nemeși” și „iobagi”. Familiile, neamurile, vecinătățile, grupele de vârstă ale fetelor și feciorilor structurau o federație complexă de

solidarități și alianțe, suprapuse de cadrul eclezial al parohiei, care se confunda uneori cu satul, era comună uneori pentru mai multe sate sau, dimpotrivă, împărțea un sat pluriconfesional (uneori și multiethnic).

La etajul superior al solidarităților rurale, un cerc mai larg al identității sociale țărănești cuprindea așa-numita „țară”. Aceasta era alcătuită dintr-un grup de sate, care formau, de obicei, o unitate fizico-geografică (o vale, o depresiune, o zonă piemontană sau de câmpie) și, în același timp, un spațiu cultural omogen și familiar. În interiorul acestuia se încheiau și majoritatea căsătoriilor²⁴, țara având întotdeauna un centru, care servea ca loc de târg, de întâlnire, de schimburi economice și simbolice. Pentru țăranul ardelean, dincolo de hotarele acestor „țări” începea tărâmul alterității, „străinii” fiind toți cei care locuiau în afara limitelor respective²⁵.

S-a scris foarte mult despre aceste „țări” în literatura istorică și socială românească, începând cu „Romaniile populare” ale lui Nicolae Iorga, continuând cu „districtele românești” cartografiate de istoricii medievaliști contemporani²⁶ și terminând cu „confederațiile sătești” ale lui Paul H. Stahl²⁷. Pentru Transilvania epocii moderne, cele mai solide studii se datorează regretatului Barbu Ștefănescu²⁸.

Cu toate acestea, suntem încă departe de o cunoaștere profundă a acestor tipuri de identitate teritorială și comunitară, mai ales în ceea ce privește identificarea lor concretă, pe teren, precum și în ceea ce privește trăsăturile lor specifice în diferite epoci istorice. O problemă importantă care trebuie abordată, în opinia mea, este cea a relației dintre „țară” (în accepțiunea de comunitate tradițională cu trăsături etnografice distincte) și alte tipuri de configurare teritorială, capabile să genereze, și ele, identități și solidarități specifice.

Ce relație există între o „țară” și un „district românesc” din Evul Mediu? Dar între „țară” și comitat (ori scaun de judecată)? Sau între „țară” și diviziunile administrative de rang inferior, „vidicul” (*vidék, districtus*) sau „plasa” (*járás, processus* – termen administrativ fără corespondent în limbajul popular românesc al vremii, după știința noastră)? Ioan-Aurel Pop semnalează cazul Maramureșului, singurul exemplu în care o „țară-voievodat” (constituită, la rândul ei, dintr-o federație de cnezate de vale²⁹) se transformă mai întâi într-un district, iar apoi într-un comitat cu același nume³⁰. Barbu Ștefănescu citează însemnări pe carte veche care dezvăluie modalitatea de localizare țărănească, în sat, ținut, țară, comitat, ca și relațiile existente între aceste cadre identitare: „Din Varmeghia Hunedorii, din Vidicul Hațegului, din sat din Râul Alb, Nemeș Herța Boldajir și popa ecleziei din Preuți”; „în anul 1810 au murit toată marha... pă toată țara, adică în vidicul Belilui și în vidicul Beiușului”³¹.

Ce relație există, pe de altă parte, între comunitățile etnografice tradiționale și diviziunile administrative bisericești, protopopiatele și vicariatele, atât de importante pentru viața publică românească din secolele XVIII-XIX? Ce relație există între „țările” românești și regimentele de graniță? La sfârșitul secolului al XVIII-lea, Hațegul, veche „țară românească”, atestată din secolul al XIII-lea³², este „vidic” (*Hátszeg vidék, Districtus Hatzeg*)³³, adică o subdiviziune teritorială a comitatului Hunedoarei (înglobând, la rândul său, mai multe subunități cu rosturi administrative și fiscale – *járások*, plăși –, dintre care una era situată tot în târgul Hațegului)³⁴; este, totodată, sediul Companiei a II-a a Regimentului I de graniță de la Orlat și, în același timp, tot aici se afla comanda primului batalion al aceleiași unități³⁵; tot Hațegul este parohie, scaun protopopesco, iar din anul 1786, și reședință a vicariatului unit cu același nume, cu o jurisdicție extinsă asupra parohiilor unite

din comitatele Hunedoara și Zarand³⁶. În mod similar, Năsăudul, centru al zonei locuite compact de românii din districtul Rodnei, aflați sub autoritatea magistratului bistrițean, va deveni sediul Regimentului al II-lea de graniță (1764), al districtului grăniceresc năsăudean, al protopopiatului și al vicariatului Rodnei (din 1786)³⁷, precum și al districtului Năsăud (1861-1876), condus de românul Alexandru Bohățel, în calitate de căpitan suprem. Suprapunerea aproape completă a acestor cadre teritoriale și organizatorice va da naștere uneia dintre cele mai reliefate identități locale din cuprinsul Transilvaniei³⁸.

Și celelalte vicariate greco-catolice care au funcționat în secolele XVIII-XIX (al Făgărașului, Silvaniei și Maramureșului) au jucat roluri asemănătoare. Ele au dat naștere unor identități și solidarități locale, în areale cu populație compactă românească și cu profiluri etnografice distincte, situate în regiuni limitrofe, „amenințate” sub raport politic, etnic sau confesional³⁹.

Probleme asemănătoare se ridică și în cazul sașilor sau secuilor. Secuii au fost, inițial, o populație aproape exclusiv rurală, satul constituind și în cazul lor cadrul de referință al identității sociale⁴⁰. Abia în secolul al XIX-lea procesul de urbanizare va lua un anumit avânt și în această regiune⁴¹. Obligațiile militare ale secuilor au făcut însă ca organizarea lor sătească să fie influențată de principiile unei „democrații militare”, având ca scop mobilizarea cât mai eficientă a combatanților. Satele secuiești erau împărțite în „zecimi” (*tizes*), subunități formate din zece persoane, cu rosturi militare și administrative⁴². Satele erau grupate într-o structură complexă de scaune (șapte la număr), dintre care unele au dat naștere unor scaune-filiale (*fiúszékek*)⁴³. În secolele XVIII-XIX vom regăsi sisteme asemănătoare de structurare a satelor românești din zonele grănicerești, datorită aceluiași obligații militare. Așa erau companiile componente ale regimentelor, care grupau unul sau mai multe sate, dispuse pe o vale sau într-o depresiune. În aceste cazuri, la secui sau la românii grăniceri, fortificarea modalităților tradiționale de structurare a satului cu cele impuse de un sistem de organizare militară va genera efecte deosebite, ducând la construirea unui profil identitar specific al zonelor respective, ca și a unor solidarități locale puternice.

Pentru sași, „vecinătățile” (*Nachbarschaften*) au constituit un cadru de solidaritate infracomunitar, întâlnit la orașe, dar și în satele săsești, sistem care se va extinde inclusiv în rândurile românilor de pe Pământul Crăiesc⁴⁴. Organizarea scăunală și statutele municipale, suprapuse de Universitatea sașilor și încheigate suplimentar de Biserica Luterană (cărora li se va adăuga în secolul al XIX-lea o puternică rețea de asociații economice sau culturale), vor completa profilul unei comunități săsești deosebit de omogene, care cultiva, prin imaginea sa de sine, ficțiunea unei identități monolitice. Cu toate acestea, și sașii vor cunoaște numeroase particularități locale, cum erau, de exemplu, cele care diferențiau Bistrița, Sibiu și Brașovul. Diferențele dintre Sibiu conservator și Brașovul liberal vor genera divergențe politice, atitudini diferite în ceea ce privește raporturile sașilor cu revoluția maghiară, la 1848, sau cu statul dualist, după 1867⁴⁵. Într-un mod similar, românii din Banat, *Partium* sau Maramureș vor avea o conduită politică diferită de cea a conaționalilor din Transilvania istorică, în ceea ce privește raporturile cu revoluția și cu statul maghiar. La 1848, majoritatea bănățenilor, bihorenilor sau maramureșenilor activi din punct de vedere politic se vor situa de partea taberei kossuthiste, tot așa după cum în perioada dualismului vor promova activismul politic, prin participarea la lucrările Parlamentului budapestan. Este vorba, în toate aceste cazuri, de o fundamentare pe baze

regionale a unor angajamente politice și ideologice majore, ceea ce evidențiază forța deosebită a acestor tradiții și particularități identitare locale.

Toate aceste probleme referitoare la raporturile dintre tradiția istorică, harta demografică, particularitățile etnografice și organizarea administrativă, militară sau bisericească a Transilvaniei în epoca modernă deschid piste de cercetare promițătoare pentru studierea identităților complexe ale provinciei. Se poate afirma că solidaritățile și afilierile locale, atât de diverse, au reprezentat materialul primar din care s-a configurat identitatea socială a locuitorilor Transilvaniei.